

Andreea DUMITRU

Caragiale, un filosof ratat?!

Poate că nu s-a vorbit îndeajuns despre o carte apărută în 2003, la Editura Albatros: eseul *Filosofia lui Caragiale*, scris cu acribia cercetătorului, dar și cu devoțiunea poetei care este Marta Petreu. După volumele controversate dedicate generației '27, scriitoarea clujeană își reia studiul mai vechi despre „autorul pe care îl iubesc cel mai mult din toată cultura română“, după cum declara într-un interviu publicat de „România literară“. Admirația sa nedisimulată, ba mereu sporită cu argumente, merge în primul rând spre *inteligenta* excepțională a lui Caragiale, calitate remarcată de toți contemporanii acestuia (C. Dobrogeanu-Gherea îl socotea chiar un „supraom“), o adevărată „sursă de sănătate intelectuală și morală“. De aceea, Marta Petreu își propune să refacă traseul de „gânditor“ al lui Caragiale, ignorat sau doar intuit de exegeții săi, parcurgându-i întreaga operă: literară, publicistică, epistolară, critică și analizând toate piesele care pot reconstitui dimensiunea filosofică reală a acestui univers. Este imposibil ca o asemenea minte strălucită să nu fi elaborat o viziune originală despre lume, iată premisa cercetătorului îndrăgostit de obiectul cercetării sale. Rezultatele sunt, într-adevăr, spectaculoase (în treacăt fie spus, deocamdată, ele au relevanță chiar și pentru domeniul artei scenice), iar demonstrația, pasionantă și surprinzătoare.

Un *philosophe manqué*, așa apare Caragiale, cel care își deplânge, o dată cu „genericul Mitică“, lipsa de instruire sistematică în acest domeniu înalt: „Păcat că nu m-au dat să-nvăț filosofia! eu ieșeam filosof, să nu crezi că spun mofturi!“ Pasionat, în viața de zi cu zi, de idei, de „controverse și jocuri de opinii“, îi plăcea să stea la „taifas“ cu oamenii obișnuiți, să țină „simpozioane“ în compania iluștrilor săi prieteni și să practice *nedumerirea* cu scopul de a obține o reacție, o replică memorabilă din partea interlocutorului. „Pentru

MARTA PETREU FILOSOFIA LUI CARAGIALE

el, ca și pentru vechii greci, dialogul este o îndeletnicire care, în sine și fără nici un adaos, poate justifica o întreagă viață de om". Marta Petreu contrazice „legenda unui Caragiale de berărie”. E adevărat, scriitorul era un autodidact, un „diletant cu geniu dialectic”, cu o „ureche intelectuală” extraordinară care îi permitea să ajungă rapid la esența oricărei probleme teoretice. Însă referințele filosofice, citate rar, nu lipsesc din scrierile sale, acoperind toată istoria acestei discipline, cu precădere pe cea modernă și contemporană: Caragiale îi preferă, de pildă, pe Heine, Machiavelli ori Voltaire, ironizându-l, în schimb, pe Kant, „marele moftangiu”.

C. Rădulescu-Motru a vorbit cel dintâi despre „Filosofia lui Caragiale” într-un capitol intitulat astfel din evocările pe care i le-a consacrat, în 1932. Este, însă, meritul Martei Petreu de a fi dezvoltat subiectul până la ultimele lui consecințe, extrăgând din opera caragialiană schița unei filosofii, chiar dacă aceasta este, firește, articulată lapidar, fără limbajul tehnic de specialitate. Pentru Caragiale, spirit iscoditor, a filosofa înseamnă a căuta „cauza primară”, a defini noțiuni problematice. Textul crucial care îl semnalează pe gânditor în umbra scriitorului și a teoreticianului operei de artă este *Câteva păreri*, din 1896. Aici, Caragiale apare preocupat de *gnoseologie* (în fapt, o „monadologie”, exprimată prin teoria sufletului ca picătură de rouă) și de *ontologie* prin cele două concepte originale pe care le teoretizează: *Estele* sau „infiniul mare” și *suntem-ul*, „infiniul mic”, omenesc. Primul este palpabil, dar ideal, celălalt impalpabil, dar real. Doar acesta din urmă îl fascinează pe artist. De aceea e firesc și interesul său pentru *antropologie*: omul îi apare ca „o ființă obligatoriu afectuoasă”, socială, pentru care repaosul este nociv, chiar letal, fapt confirmat de furnicarul uman al operei sale literare. Inteligența e o calitate înnăscută, ca și prostia cea „eternă” (comparată antologic cu „șerbetul din borcan”). Viziunea sa despre lume este una „eclectică”, simțindu-se influența lui Schopenhauer (fără pesimismul acestuia), a filosofilor renascentiști sau a lui Darwin, deși este, în primul rând, o viziune teistă. După cum demonstrează Marta Petreu, „Caragiale gândește lumea în treacăt, accidental, dar la nivelul vremii sale”, anumite pasaje anunțându-l drept precursor al lui Eugen Ionescu, Cioran sau chiar Blaga.

Un alt palier important al gândirii filosofice caragialiene este cel socio-politic, de filosofie a istoriei și a culturii. Opiniile sale sunt, în această privință, întotdeauna conjuncturale și reactive. România și realitățile ei sunt analizate, cum se știe, în acord cu teoria maioreșciană a formelor fără fond. În problema statului de împrumut după modelul occidental, Caragiale este și mai critic decât junimiștii, constatând, în epocă, anomalia supremă: „la noi statul este aproape totul și societatea aproape nimica”, cu alte cuvinte, observă autoarea, „statul a devenit *fond*, iar societatea *formă*”. Broșura, rar vizitată astăzi, *1907, din primăvară până-n toamnă*, cuprinzând „opiniile profunde ale unui Caragiale occidentalizat”, semnalează, după Marta Petreu, momentul în care scriitorul devine un „gânditor social” cu soluții de esență democrată europeană, ca reforma agrară și votul universal. Tragedia țării îl afectează profund atât pe om, cât și pe ideolog: „precum

Cioran, Caragiale a iubit România cu o ură grea“, „patria reală“ devenindu-i suportabilă doar de la distanță și proiectată într-un viitor mai bun.

Nu putea lipsi din economia volumului, capitolul rezervat esteticii caragialiene, apreciată drept laconică și de „natură clasică“, cu observații de estetică a creației și operei, dar și de sociologie a receptării.

Însă contribuția cea mai substanțială și novatoare la exegeza operei caragialiene e conținută în secțiunea „Dicționar de caragialisme“. Marta Petreu pornește de la intuiția lui George Călinescu privind „verva sofistică“ a personajelor și descoperă că „sofistica se dovedește o cheie ideală de decriptare a acestui univers policrom“. Celebrul critic raporta „umorul inefabil ca și lirismul eminescian“, „caragialismul“ dincolo de critică și demonstrație al operei. Marta Petreu dovedește contrariul: „la temelia acestui univers literar, la temelia caragialismelor stă tocmai natura sofistică a discursului și a personajelor“, generatorare de umor de limbaj și chiar de comportament, perfect diagnosticabil și analizabil. „Eroii lui Caragiale vorbesc și argumentează – așadar gîndesc! – într-un mod profund defectuos; probabil că este trăsătura cea mai frapantă și, totodată, cea mai puțin analizată a acestei lumi epico-dramatice“. Greșelile de vorbire sunt „erori de judecare și raționare, așadar, deficiențe de natură *logică*“, mecanismul lor fiind demontat și demonstrat prin instrumente logice. Stilul acesta intră, conform grilei aristotelice, în „categoria raționamentelor paralogice sau sofisticate“. Diviziunea aristotelică în *fallacia dictionis* (sofismele lingvistice, ale *spunerii* și ale *interpretării* sensurilor cuvintelor ori frazelor) și *fallacia extra dictionem* (pseudoraționamentele *materiale*, din afara limbajului) este urmărită riguros. Din erori de tipul *forma expresiei*, *diviziunea* și *compoziția* rezultă *prolixitatea*. Prin urmare, „comicul de limbaj la Caragiale poate fi diagnosticat cu maximă exactitate ca fiind produs de diferitele specii de paralogisme *in dictione*.“ Simțul gramatical și lingvistic excepțional al scriitorului („interpunctia e gesticulația gândirii“, îi plăcea să afirme) denotă o excepțională stăpânire a logicii, pe care o „transformă într-un instrument ideal de măsurare a imbecilității, a labilității moravurilor sau – prin Mitică – a ingeniozității manieriste“.

Studiul Martei Petreu impune, așadar, în centrul universului literar caragialian, omul ca „mașinărie producătoare de limbaj“, observație care, luată în seamă, ar putea da un nou impuls exegezei scenice aflată, se pare, în urma supralicitărilor din „Anul Caragiale“, într-o adevărată fundătură.

Dacă paralogismele sunt și specialitatea *personajului* Caragiale, „a lui nenea Iancu cel din agora“, textele teoretice și o mare parte a corespondenței impun prin sobrietatea tonului. De aceea, ineditul capitol „Scrisorile unui *opioman* daco-român“ schițează portretul unui Caragiale „tot mai misterios și mai „străin“ față de universul vesel-sordid al propriei sale opere“. În epistolarul din exil apare chiar „silueta de *domn*, de „boier“ a scriitorului, claustrofil, meteodependent, intimist, amator de orizonturi nordice.

Conceptută ca un *puzzle* dinamic, din elemente insolite și solide care susțin imaginea de gânditor excepțional a unui scriitor excepțional, *Filosofia lui Caragiale* sfidează excentricitatea pentru a vorbi, în fond, despre coerență și continuitate în cultura română.